

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ภูมิภาคที่ราบสูงโคราชซึ่งปัจจุบันนี้หมายถึงภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยนั้นมีสภาพทางภูมิศาสตร์ที่ถูกตัดขาดจากดินแดนส่วนอื่นๆของสยาม ในสมัยก่อนที่จะมีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมขนส่งระหว่างภูมิภาคนี้กับหัวเมืองชั้นในและกรุงเทพฯนั้น การคมนาคมขนส่งระหว่างภูมิภาคนี้กับส่วนอื่นๆของสยามนั้น เป็นไปด้วยความลำบากอันเนื่องมาจากเทือกเขาสูงชันที่กั้นภูมิภาคนี้ออกจากส่วนอื่นๆของสยาม นอกจากเทือกเขาสูงชันที่กั้นภูมิภาคนี้เอาไว้แล้ว เส้นทางที่จะตัดคั่นกันไต่ไกลที่สุดระหว่างภูมิภาคนี้กับกรุงเทพฯคือเส้นทางระหว่างนครราชสีมากับสระบุรีก็ยังคงอุปสรรคขวากหนามและความทุรกันดารในการเดินทางถึงขนาดที่จะใช้เกวียนเป็นพาหนะก็ไม่ได้ ที่พักอาศัยในระหว่างการเดินทางก็ขาดแคลน จากสภาพการคมนาคมที่ไม่สะดวกดังกล่าวแล้วส่งผลให้ เศรษฐกิจบริเวณที่ราบสูงโคราชยังคงเป็นเศรษฐกิจเพื่อเลี้ยงตัวเองอยู่มากกว่าภูมิภาคอื่นๆของสยามในช่วงระยะเวลาเดียวกัน การแลกเปลี่ยนซื้อขายกับภูมิภาคอื่นโดยเฉพาะกรุงเทพฯนั้นก็มีน้อย ดังนั้นผลกระทบจากการที่ประเทศสยามได้เปิดประเทศไต่ประเทศโคชินไชน่าระบบเศรษฐกิจของสยามเข้าไปผูกพันกับระบบทุนนิยมโลกจึงมากระทบกับภูมิภาคนี้น้อยกว่าภูมิภาคอื่นๆของสยาม ถึงแม้ว่าทางราชสำนักที่กรุงเทพฯจะสามารถขยายอำนาจทางการเมืองเข้าควบคุมภูมิภาคนี้เอาไว้ได้เกือบจะสิ้นเชิงแล้วก็ตาม ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงในด้านการคมนาคมตัดคั่นซึ่งมีขึ้นเป็นครั้งแรกโดยการสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-นครราชสีมาซึ่งเสร็จสมบูรณ์ในปี พ.ศ. 2443 นั้นได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงหลายประการขึ้นในภูมิภาคนี้ทั้งด้านการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ แต่งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งที่จะศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

จากเหตุผลที่กล่าวมาแล้วข้างต้น วิชานันท์จึงมุ่งที่จะศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนบนอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการมีทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-นครราชสีมา จากเศรษฐกิจเพื่อเลี้ยงตัวเองเป็นเศรษฐกิจเพื่อการค้า ซึ่งจะพิจารณาตามลำดับดังนี้

1. สภาพทางภูมิศาสตร์ที่เป็นปัจจัยกำหนดลักษณะเศรษฐกิจบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนบน โดยจะเน้นลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เป็นอุปสรรคต่อการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า ก่อนหน้าการมีทางรถไฟ และความเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของภูมิภาคบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนบน
2. ศึกษาสภาพเศรษฐกิจโดยทั่วไปของบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนบนก่อนที่จะมีทางรถไฟไปถึง การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นเนื่องจากสนธิสัญญาเบาริง และการเปลี่ยนแปลงอื่นเนื่องมาจากการเข้าจัดการปกครองโดยกรุงเทพฯ ซึ่งเหตุการณ์ต่างๆดังกล่าวข้างต้น ส่งผลให้บริเวณลุ่มน้ำมูลตอนบนมีความพร้อมสำหรับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่จะเกิดขึ้นเมื่อมีทางรถไฟ
3. ศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจากระบบเศรษฐกิจเพื่อเลี้ยงตัวเองเป็นระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้าภายหลังจากเปิดทางรถไฟในปี พ.ศ. 2443 โดยจะกล่าวถึงเรื่องสำคัญ 2 เรื่องคือการค้า และการผลิต ทั้งนี้จะเน้นความเป็นจุดศูนย์กลางทางการค้าระหว่างกรุงเทพฯกับภูมิภาคที่ราบสูงของเมืองนครราชสีมา

ขอบเขตของการศึกษา

ขอบเขตทางค้ำพื้นที่นั้นจะครอบคลุมบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนบนอันหมายถึงอาณาเขตของจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ และชัยภูมิในปัจจุบัน ซึ่งในอดีตก็คือหัวเมืองน้อยใหญ่ที่ขึ้นกับเมืองนครราชสีมา และเมื่อมีการปฏิรูปการปกครองโดยแบ่งหัวเมืองต่างๆออกเป็นมณฑล บริเวณดังกล่าวนี้ก็คือนิเวศมณฑลลาวกลาง และมณฑลนครราชสีมาตามลำดับ ทั้งนี้การศึกษาจะเน้นที่เมืองนครราชสีมาเนื่องจากเป็นศูนย์กลางทางการค้าของบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนบนและของภูมิภาคที่ราบสูงโคราชด้วย เหตุผลที่ผู้เขียนยึดเอาบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนบนเป็นบริเวณที่ศึกษาแทนที่จะศึกษาภูมิภาคที่ราบสูงทั้งหมด หรือศึกษาส่วนอื่นๆส่วนใดส่วนหนึ่งของภูมิภาคก็เนื่องจากเหตุผลดังนี้

ประการแรก บริเวณลุ่มน้ำมูลตอนบนอันมีนครราชสีมาเป็นศูนย์กลางนั้น เป็นศูนย์กลางในการติดต่อค้าขายระหว่างภูมิภาคที่ราบสูงทั้งหมดกับกรุงเทพฯอยู่แล้วก่อนมีทางรถไฟ การขยายตัวทางการค้าซึ่งเกิดขึ้นอยู่บ้างภายหลังสนธิสัญญาเบาริงก็เกิดขึ้นในบริเวณนี้ชัดเจนกว่าส่วนอื่นๆของภูมิภาค ตลอดจนการเข้าจัดการปกครองโดยกรุงเทพฯซึ่งกระทำก่อนหน้า

ที่จะมีการสร้างทางรถไฟไม่นานนักนั้นก็เน้นให้เส้นทางการค้าเบนเข้ามาหานครราชสีมา มากขึ้นด้วย

ประการที่สอง ทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-นครราชสีมา นั้นไปสิ้นสุดปลายทางที่เมือง นครราชสีมา และโคกซูกออยู่ที่นี่เป็นเวลานาน แม้อาจจนถึงตลอดสมัยรัชกาลที่ 6 การสร้าง ทางรถไฟก็ไปสิ้นสุดเพียงบุรีรัมย์ซึ่งก็เป็นส่วนหนึ่งของบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนบนอยู่นั่นเอง

ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในภูมิภาคที่ราบสูงโคราชอันเนื่องมาจากการมีทางรถไฟจึงเกิดขึ้นที่บริเวณลุ่มน้ำมูลตอนบน ก่อนที่จะแพร่ขยายออกไปยังดินแดนส่วนอื่นๆ ของที่ราบสูงทั้งหมด

ส่วนขอบเขตทางคามเวลาของวิธานพนธ์คือระหว่าง พ.ศ. 2443-2468 สาเหตุ ที่กำหนดช่วงเวลาดังกล่าวก็เนื่องจากปี พ.ศ. 2443 เป็นปีที่ทางรถไฟไปถึงเมืองนครราชสีมา และโคกซูกออยู่ที่นี่เป็นเวลานานตลอดสมัยรัชกาลที่ 5 แม้จะมีการก่อสร้างเพิ่มเติมบ้างคือการ สร้างต่อไปยังท่าช้าง ก็เป็นระยะทางสั้นๆและเป็นการสร้างเพื่อเชื่อมกับท่าเรือในลำแม่น้ำ มูลในฤดูน้ำมาก อันเป็นการส่งเสริมให้ปริมาณการค้ากับทางรถไฟมีมากขึ้น และจนถึงสิ้นสมัย รัชกาลที่ 6 ในปี พ.ศ. 2468 ทางรถไฟจึงได้สร้างไปถึงเมืองบุรีรัมย์อันเป็นชายขอบของบริเวณ ลุ่มน้ำมูลตอนบน

ช่วงเวลา พ.ศ. 2443-2468 นี้จึงเป็นช่วงเวลาที่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการมีทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-นครราชสีมา โคกซูกอขึ้นในบริเวณ ลุ่มน้ำมูลตอนบน ก่อนที่การเปลี่ยนแปลงนี้จะลุกลามต่อไปยังดินแดนส่วนอื่นๆของภูมิภาคที่ราบสูง เมื่อมีการก่อสร้างทางรถไฟและการพัฒนาเส้นทางคมนาคมที่สะดวกเข้าไปยังดินแดนเหล่านั้น

วิธีดำเนินการค้นคว้าและวิจัย

วิธีดำเนินการค้นคว้าและวิจัย เรื่องการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจบริเวณลุ่มน้ำมูล ตอนบน พ.ศ. 2443-2468 นี้ ใ้ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์เป็นหลัก โดยการสำรวจงาน เขียนต่างๆที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาในเรื่องที่จะศึกษา และต่อไปก็เป็นการสำรวจเอกสารที่หอ จกหมวยเหตุแห่งชาติ อันเป็นแหล่งที่ผู้เขียนเชื่อว่าได้รวบรวมเอกสารชั้นต้นที่เกี่ยวข้องกับ เรื่องที่ต้องการจะศึกษานี้ นอกจากหอจกหมวยเหตุแห่งชาติแล้ว แหล่งข้อมูลสำคัญที่เก็บเอกสาร ชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้วซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะศึกษาที่สำคัญ คือ หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดกรมพระยา

คำรณราชานุภาพ และห้องสมุดในกระทรวงมหาดไทย

การศึกษาค้นคว้าเอกสารตามแหล่งต่างๆดังกล่าวมาแล้วนั้น ผู้เขียนได้พยายามหาภาพของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นภายหลังจากการมีทางรถไฟ โดยการหาความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลเหล่านั้น จากการศึกษาดังกล่าวก็ทำให้พอจะมองเห็นภาพของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอันเนื่องมาจากการมีทางรถไฟโคะระทับหนึ่ง และเริ่มลำดับหัวข้อปัญหาที่ต้องการศึกษาให้เป็นระบบที่ต่อเนื่อง ดังนั้น ข้อมูลที่ผู้เขียนยึดถือเป็นหลักในการค้นคว้าและวิจัยวิทยานิพนธ์นี้จึงเป็นเอกสารชิ้นต้น และส่วนมากก็คือเอกสารของทางราชการในช่วงสมัยที่ทำการวิจัย นอกจากนี้ก็มีบันทึกส่วนบุคคลของผู้ที่กินทางเข้าไปพบเห็นในช่วงสมัยที่ศึกษาทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ

การนำเสนอผลการวิจัย ได้ใช้วิธีการพรรณนาวิเคราะห์ เพื่อให้มองเห็นขั้นตอนของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น และความสัมพันธ์ระหว่างขั้นตอนเหล่านั้น กล่าวคือสิ่งที่เกิดขึ้นในแต่ละส่วนนั้นได้มีผลต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเวลาต่อมาอย่างไร

ส่วนข้อจำกัดในการศึกษาในเรื่องนี้ก็คือ ความขาดแคลนข้อมูลที่บังชี้ถึงเศรษฐกิจก่อนหน้าที่จะมีการเข้าจัดการปกครองโดยกรุงเทพฯ เพราะปริมาณข้อมูลที่มากพอต่อการทำวิจัยในเรื่องนี้คือรายงานราชการของเจ้าหน้ากรุงเทพฯที่เข้าไปจัดการปกครองในบริเวณดังกล่าวนั่นเอง ดังนั้นจึงทำให้ขาดข้อมูลสำหรับให้ภาพวิวัฒนาการเศรษฐกิจก่อนหน้าที่จะมีการเข้าจัดการปกครองโดยกรุงเทพฯ ข้อจำกัดประการต่อมาก็คือ ถึงแม้ว่าจะมีเอกสารในการศึกษามากขึ้นภายหลังการเข้าจัดการปกครอง แต่ก็ยังเป็นเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางการเมืองการปกครองเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นผู้เขียนจึงต้องว่าภาพของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจากข้อมูลที่ซ่อนเร้นอยู่ในเอกสารของเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

เป็นที่คาดว่าหมายว่า งานวิจัยนี้จะช่วยให้นักมองเห็นพัฒนาการของประวัติศาสตร์เศรษฐกิจจากเศรษฐกิจเพื่อเลี้ยงตัวเองเป็นเศรษฐกิจเพื่อการค้าที่เกิดขึ้นในบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนบนเศรษฐกิจเพื่อการค้านี้ได้ทั่วทั้งบริเวณลุ่มน้ำมูลตอนบนก่อนที่จะลุกลามต่อไปยังดินแดนส่วนอื่นๆของภูมิภาคที่ราบสูงโคราช และเป็นที่คาดหวังว่า งานวิจัยนี้จะช่วยให้เข้าใจพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของบริเวณที่ราบสูงโคราชทั้งหมดในช่วงเวลาดังกล่าวและช่วง

เวลาต่อมาได้ชี้แจงขึ้นอีกด้วย

อักษรย่อที่ปรากฏในเชิงอรรถ

พจช.	หมายถึง	หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร
ร.	"	รัชกาลที่
ม.	"	เอกสารกระทรวงมหาดไทย
ยธ.	"	เอกสารกระทรวงโยธาธิการ
กษ.	"	เอกสารกระทรวงเกษตราธิการ
ค.	"	เอกสารกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ
คค.	"	เอกสารกระทรวงคมนาคม
น.	"	เอกสารกระทรวงนครบาล
สب.	"	เอกสารส่วนบุคคล
จ.ศ.	"	จุลศักราช
ร.ศ.	"	รัตนโกสินทร์ศักราช
S.Y.B.	"	Statistical Year Book of the Kingdom of Siam

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย